

a kontingentnej kultúrnej tradícii. Nakoniec aj sami musíme pochopiť, že či s Bohom, alebo bez neho, majú naše názory spoločný základ, ktorý je dôležitým faktorom pre dobre fungujúcu západnú spoločnosť.

Alica Kolárová

Mgr. Alica Kolárová, doktorandka
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
alicakolar@post.sk

MORÁLKA MINULOSTI Z POHĽADU SÚČASNOSTI

VASIL GLUCHMAN a kol.: *Morálka minulosti z pohľadu súčasnosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte konca 19. storočia a prvej polovice 20. storočia)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006, 402 s. ISBN 80-8068-488-X.

Autorom recenzovanej monografie je kolektív historikov filozofie, filozofov „špecialistov“ – etikov, literárnych vedcov, bádateľov orientovaných sociologicky, etnologicky či psychologicky. Východiskový rámec celého bádania (grantovej úlohy) načrtol predslov vedúceho autorského kolektívu profesora V. Gluchmana o poslaní morálky, resp. etiky vo fungovaní každej society: „... neodstraňuje zo života morálne problémy..., skôr nám ho aspoň trochu uľahčuje, a to aj prostredníctvom noriem a príkazov...“ (s. 14). V istom zmysle tragickým poslaním etiky je rozpor, antinómia medzi tým, „čo má byť, na úkor toho, čo je“ (s. 14). Ciele výskumníkov v ich historickom rozmere a priereze precizuje V. Bilasová v tom zmysle, že „logos a étos v dimenzii sociality sa prelínajú, a preto nemožno... preceniť prítomnosť alebo oslabovať hodnotový poriadok minulosti a priori“ (s. 19). Mimochodom, minulosť. Monografia cieli do konca 19. a prvej polovice 20. storočia, teda do doby modernej, keď – ako sa nám dnes zdá – apely vlastného svedomia a komunikácia s priateľom a blíznym častokrát zaťažili individuum väčšou vinou ako inštanca súdneho tribunálu. Neskorá moderna (postmoderna) eviduje, žiaľ, tendencie redukovať morálne na legálne, morálny apel stráca reálne záchytné body v správaní konkrétnych ľudí. Pripomína nám to aj spomínaná štúdia V. Bilasovej, ktorá v dobových reláciách prelomu 19. a 20. storočia „usvedčila“ slovenských vzdelancov z viery v autoritu a nezameniteľnosť (nazastupiteľnosť) morálneho, z „modloslužobníctva“ národu a národnému; neprospechárska služba národu bola najvyššou formou sociálneho étosu.

V druhej časti monografie si autori uvedomujú, že slovenská pospolitosť – či už v Uhrách, alebo samostatne – vždy žila „v režimoch dobiehania, v sporoch o tom, čo vlastne je Európa a ako, kadiaľ sa do nej dostať, cez Budapešť, Viedeň, alebo Peterburg...“ (F. Novosád). Preto štúdie poľských a našich autorov sú kultivovanými naráciami o európskych a svetových filozofických kontextoch, ktoré tak či onak predznačili teoretické dianie aj v priestore filozoficko-etického. Z pohľadu súčasnosti, z chmúrneho konštatovania, že žijeme v dobe masových, vopred pripravených recitácií, reklám, propagandy a kampaní, osloví štúdia F. Mihinu o etike terminológie a komunikácie podľa Peircea. Čudujme sa, že americký pragmatik (možno práve preto) sa venuje etike výberu terminológie v medziľudskej komunikácii, aby sme sa vyhli stavu „*ne mať nijakú filozofiu, ale iba rétoriku*“ (s. 47), vodopád slov a vyprázdnených pojmov. „In-

formovaného“ súčasníka celkom iste zaujme stať O. Sisákovej so zaujímavým názvom *Simmellova diagnóza morálnej kondície moderny*. Autorka analyzuje disproporciu, nesúlad modernej kultúry medzi chytrým duchom, podnikateľom, u Simmela „finančníkom“, jednoducho, inštrumentálnym rozumom ako takým, a hodnotovým rozmerom ľudskosti, človečenstva. Poľská autorka Joanna Byrska je aktuálna vo viacerých súvislostiach. Predovšetkým nám pripomína „slávne“ nedávne stretnutie „nábožensky nemuzikálneho“ Jürgena Habermasa a vtedy ešte rímsko-katolíckeho kardinála, prefekta Kongregácie pre náuku viery – dnes pontifika Benedikta XVI. – na tému predpolitických morálnych základov štátu. Autorka i obaja aktéri diskusie nadväzujú na Ernesta Böckenförda (1930), nemeckého ústavného sudcu a katolíckeho právneho filozofa. Záver diskusie, resp. štúdie autorky je rovnaký: Demokracia si žiada nielen zákonodarstvo, právne atribúty, ale i morálnu kultivovanosť, v dimenziách katolicizmu morálku ako „dar nebies“.

Ďalší oddiel monografie (3.) ilustruje etické „pohyby a dianie“ na Slovensku v prvej polovici 20. storočia v jeho východiskových teoretických, všeobecno-filozofických dimenziách. Do istej miery je jeho leitmotívom problém heteronómie a autonómie morálky a mravného. Inými slovami: Sú morálny príkaz, norma, zákon dielom božieho, alebo ľudského rozumu? Túto dilemu vyjadril R. Dupkala v štúdiu *K problematike miesta a významu etiky vo filozofickom myslení na Slovensku v prvej polovici 20. storočia*. Podľa neho Slovensko malo v rovine sekulárneho epigónov i odporcov Kanta (išlo hlavne o profesorov prešovského evanjelického kolégia Andreja Vandráka a Mateja Szláviky), kým v priestore sakrálneho dominovali v etike neotomistické podnety encykliky Leva XIII. *Aeterni Patris* (1879) v dielach C. Dudáša, L. Hanusa, J. Bubána, A. Spesza a ďalších.

Po detailnejšom rozbere etiky A. Vandráka ako filozofie mravného sveta človeka (J. Popšíšilová) nasleduje – povedané nábožensko-konfesionálnym jazykom – „rozprava“ o etickom diele slovenských evanjelikov, tých čo teoreticky pôsobili v službách a štruktúrach teológie a cirkvi, ale aj tých, čo pôsobili mimo nej. Profesor I. Kišš celkom iste zaujme popri rozbere teonómnej morálky slovenského luteranizmu aj informáciami o kritike nacizmu a rasizmu jeho súkmeňovcami, a to aj preto, že na Slovensku tých čias viac rezonovala na jednej strane antifasistická encyklika Pia XI. *Mit brennender Sorge*, kým Lutherov antisemitský spis je dodnes málo známy.

Večný problém teológie, vzťah absolútneho, dobrotivého boha a zlého sveta, teda problém teodícey v sociálno-filozofickom a etickom názore S. Š. Osuského rozoberá P. Gažík. Pre jeho kolegu, evanjelického teológa M. Rázusa, platí vyznanie V. Mináča, že „*národná literatúra je súčasne publicistika a politika; politika sa pohybuje najmä v rámci literatúry a publicistiky*“. Zvykli sme si teda na dvojdomosť úloh: M. Rázus bol literátom a politickým dejateľom (predsedom SNS) súčasne. V. Gluchman nás oslovuje tretím rozmerom jeho osobnosti – vidí ho ako filozofa-etika cez dielo *Argumenty (Hovory so synom a so sebou)*. Napokon D. Hajko sa vracia k masarykovsky orientovanému hlasistovi V. Šrobárovi, ktorý kategóriu morálna rozpracovával prostredníctvom kritiky tolstojovstva.

Obsah, a hlavne otázky 4. oddielu monografie – *Literárne a estetické reflexie morálky na Slovensku a vo svete* – podnietili a ovplyvnili literáti nesúci prívlastok „filozofujúci“. Snáď nebudeme ďaleko od pravdy, ak povieme, že stredná Európa mimoriadne žičila takýmto ambíciám. Rozbiť predstavu, že umelecká literatúra sa vyjadruje v obrazoch a filozofia, etika (resp. veda) v pojmoch, sa podujali – či už vedome, alebo bez konkrétnejšieho úmyslu – také osobnosti ako E. Canetti, J. Roth, O. Horvath, R. Musil, B. Schulz, H. Broch, F. Kafka a ďalší. J. Sošková v úvodnej štúdiu v tejto súvislosti hovorí: „*Zrovnoprávnenie umeleckého diela a teoretického formulovanej praktickej etiky je zrovnoprávnením umeleckého obrazu a teoretického konceptu*“ (s. 203). Ako vyplýva z ďalšieho textu, autorka štúdie „stráži“ pojmovosť, teoretickosť výlučne

etiky. Dodajme, že v istom zmysle je to problém neaktuálny či „vyriešený“, keďže postmoderna pokladá vedeckú, umeleckú či náboženskú racionalitu za rovnocenné, svojbytné, legálne prejavy ľudského ducha. Inými slovami: kultúra Západu má éru divinácie vedy a jej teoretických konceptov už za sebou.

Z filozofujúcich literatúr a literátov tu vyčnieva popri J. C. Hronskom (štúdia G. Kohla a excelentné literárno-filozofické „rozjímanie“ V. Žemberovej na tému vysokého a nízkeho v etike a slovenskej próze), G. Vámoš (štúdia V. Bilasovej a V. Žemberovej) s etickým nábojom diela *Atómy boha*. O filozoficko-etickom (popri biologickom), zacielení literárneho diela G. Vámoša pojednáva aj štúdia S. Malankievičovej. Zo svetovej literatúry, resp. literatúry strednej Európy je tu románová trilógia Hermanna Brocha *Námesačníci* (M. Tanski) a reflexia morálky francúzskeho spisovateľa R. Queneua (Z. Malinovská). A aby sme nezabudli. A. Antoňák vo svojej štúdii formuluje zaujímavý a v mnohých ohľadoch „odvážny“ názor, podľa ktorého ruská kultúra (etika) popri nám známom východoslovanskom, iracionálno-kolektivistickom kóde musí pestovať obranárske postoje voči „deštruktívnemu“ Západu, racionálno-individualistickému židovskému modu v podobe židovského pôvodu početných ruských spisovateľov (s. 247).

Piata, posledná časť monografie je venovaná sociálnym, politickým, kultúrnym a profesijným reflexiám morálky na Slovensku. Možno tu nájsť cenné a podnetné analýzy prienikov normatívneho náboženstva, tradícií a rodinných zvykov v prvej polovici 20. storočia (K. Nádaská), podobne preniky náboženstva do manželskej a sexuálnej morálky (L. Kráľová). V. Gluchman sa venuje problému alkoholizmu ako závažnej kauze sociálnej a morálnej, kým G. Olejárová rieši etické aspekty chudoby. O. Tomovčík vykresľuje morálne aspekty tabuizovanej témy, a to vzťahov medzi pohlaviami. Morálny aspekt solidarity k spoločensky hendikepovaným, morálnu determináciu práce lekára a práce sestier načrtávajú autorky B. Balogová, M. Nemčeková a L. Balážová.

Na záver chceme konštatovať, že pre čitateľa nie je jednoduché „vstrebáť“ takéto obsiahly námet a rozsah monografie. Popri „štandardnej“ filozofickej erudícii sa od čitateľa žiada, aby poznal aspoň okrajovo epiku a dejovú osnovu literárnych diel, čo do istej miery platí aj o dielach filozoficko-etických. Celkovo je monografia premysleným, tematicky vyváženým a hodnotným príspevkom k analýze stavu etiky a literárnej, sociálnej, politickej, kultúrnej a profesnej reflexie morálky na Slovensku v dobových kontextoch konca 19. a prvej polovice 20. storočia.

Gita Geremešová

PhDr. Gita Geremešová, PhD.
Katedra občianskej a etickej výchovy FHPV PU
17. novembra 1
081 16 Prešov
SR